

Lucjan Teter

**ZAWARTOŚĆ KOLEKCJI DZIENNIKÓW ROZKAZÓW
I ROZKAZÓW DZIENNYCH MINISTERSTWA SPRAW
WOJSKOWYCH 1918—1939**

1. Uwagi ogólne

Dzienniki Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych wydawane od 1918 do 1939 roku są źródłem informacji dotyczących wojska polskiego tego okresu. Zamieszczano w nich bowiem dekry — rozkazy Naczelnika Państwa Polskiego i Naczelnego Wodza, dekry prezydenta RP, rozkazy ministra spraw wojskowych oraz rozporządzenia centralnych władz państwowych. Każdy numer tego urzędowego wydawnictwa zawiera podstawowe akty prawne najwyższych władz prawodawczych (sejm, prezydent, naczelny wódz) oraz wykonawczych (Rada Ministrów, premier, resort spraw wojskowych) państwa i wojska. Akty te, inspirujące określoną działalność na odcinku spraw wojskowych, były też podstawą wydawania rozkazów, rozporządzeń i przepisów wykonawczych.

Omówienie zawartości tego rodzaju wydawnictw może być przydatne dla grona badaczy, korzystających z wojskowych materiałów archiwalnych.

2. Struktura organizacyjna redakcji dziennika rozkazów

Z dniem 19 października 1918 roku Komisja Wojskowa rozpoczęła wydawanie „Dziennika Rozporządzeń Komisji Wojskowej”. Zamieszczano w nim wszelkie zarządzenia i zmiany organizacyjne dotyczące budowy wewnętrznej przyszłego Ministerstwa Wojny i organizacji Wojska Polskiego oraz odnoszące się do spraw wojskowych zarządzenia rządu i zwierzchniej władzy państwowej¹.

Od 4 listopada do 7 grudnia 1918 roku w miejsce Dziennika Rozporządzeń Komisji Wojskowej wydawano (z zachowaniem kolejności numeracji) Dziennik Rozporządzeń Ministerstwa Spraw Wojskowych². W okresie tym wydano siedem numerów (od 3 do 9). Następny numer 10 ukazał się 11 grudnia 1918 roku jako Dziennik Rozkazów Wojskowych. Kierownik Ministerstwa Spraw Wojskowych pułkownik Jan Wroczyński rozkazał bowiem ..., „Dziennik Rozporządzeń Ministerstwa Spraw Wojskowych nazywać odtąd Dziennikiem Rozkazów Wojskowych z zachowaniem ciągłości w numeracji, a odprawy wewnętrzne Ministerstwa Spraw Wojskowych oraz departamentów nazywać rozkazami dziennymi, również z zachowaniem ciągłości numeracji”³.

W celu szybkiego podawania do wiadomości rozkazów tajnych z dniem 26 kwietnia 1921 roku zmieniono nazwę Dziennika Rozkazów Tajnych na — Dodatek Tajny do Dziennika Rozkazów⁴. Dodatek ten, podobnie jak Przegląd Ustaw wychodził przy poszczególnych numerach Dziennika Rozkazów⁵.

Do dnia 31 grudnia 1920 roku ukazało się 29 dodatków zawierających „Przegląd Ustaw Sejmowych i Rozporządzeń Władz Centralnych”. Informowały one o ilości i treści 1429 aktów prawnych zamieszczonych w 118 dziennikach ustaw i 1434 aktów prawnych ogłoszonych w 293 numerach Monitora Polskiego. W roku 1921 ukazały się 44 dodatki do Dziennika Rozkazów zawierające przegląd ustaw sejmowych i rozporządzeń władz centralnych. Wykaz treści dzienników urzędowych obejmuje 3196 aktów prawnych zamieszczonych w 91 numerach Dziennika Ustaw i

---

¹ Dziennik Rozporządzeń Komisji Wojskowej nr 1 z 28.10.1918 roku.

² Dziennik Rozporządzeń Ministerstwa Spraw Wojskowych nr 3, poz. 26 z 4.11.1918 roku.

³ Dziennik Rozkazów Wojskowych (Dz. Rozk. Wojsk.) nr 10, poz. 263 z 11.12.1918 roku.

⁴ Dziennik Rozkazów (Dz. Rozk.) nr 16, poz. 307 z 26.04.1921 roku i Dodatek Tajny nr 8 z 26.04.1921 roku.

⁵ Przegląd Ustaw Sejmowych i Rozporządzeń Władz Centralnych wydawany od roku 1919 przestał wychodzić z dniem 1.01.1922 roku ... „do czasu polepszenia się finansów Państwa”. Dz. Rozk. nr 49, poz. 873 z 13.12.1921 roku.

3.210 aktów prawnych ogłoszonych w 274 numerach Monitora Polskiego.

W dążeniu do osiągnięcia należytego poziomu w zakresie informowania władz wojskowych o całościach ustaw sejmowych, rozporządzeń i przepisów wykonawczych oraz zarządzeń i okólników władz centralnych, Biuro Prezydyjne (późniejszy Gabinet Ministra Spraw Wojskowych) przystąpiło w roku 1920 do wydawania Dodatku do Dziennika Rozkazów w miejsce dotychczasowego działu III⁶. Dodatek ten, z numerem 1, ukazał się 3 sierpnia 1920 roku do Dziennika Rozkazów nr 27. Składał się on z trzech części obejmujących:

— **A)** Ustawy zasadnicze (konstytucyjne) Państwa Polskiego, ustawy sejmowe kontrasygnowane przez MSWojsk., przedruki rozporządzeń kontrasygnowanych lub podpisanych przez ministra spraw wojskowych, o ile były ogłaszane w Dzienniku Ustaw lub w Monitorze Polskim;

— **B)** Całkowite lub częściowe przedruki treści ustaw, rozporządzeń i przepisów wykonawczych, związanych z zakresem działania MSWojsk.;

— **C)** Periodyczny, chronologiczny wykaz treści wszystkich dzienników urzędowych w porządku następującym:

Dziennik Ustaw, Monitor Polski, Dziennik Urzędowy ministerstw: Spraw Zagranicznych, Spraw Wewnętrznych, Skarbu, Sprawiedliwości, Kolei Żelaznych, Rolnictwa i Dóbr Państwowych, Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Poczty i Telegrafów, Apropozycji, Zdrowia Publicznego, Robót Publicznych, Pracy i Opieki Społecznej oraz Zarządu Cywilnego Ziem Wołynia i Frontu Podolskiego, Głównego Urzędu Ziemskiego, Ministerstwa dla b. Zaboru Pruskiego, Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich.

Jednak w końcu 1920 roku, ze względu na oszczędność papieru, od nr 20 Przeglądu Ustaw i Rozporządzeń Władz Centralnych zniesiono całkowite lub częściowe przedruki treści ustaw, rozporządzeń i przepisów wykonawczych, związanych z zakresem, działania MSWojsk. Dotychczas, zamieszczano je w dziale B⁷.

---

⁶ Dział III Dziennika Rozkazów obejmował dekrety i rozporządzenia centralnych władz państwowych.

⁷ Odtąd też dotychczasowy dział C otrzymał określenie jako B i C. Uwaga do nr 20 Przeglądu Ustaw i Rozporządzeń, stanowiącego dodatek do Dziennika Rozkazów nr 47 z 14.12.1920 roku.

Następne lata przyniosły pewne zmiany w sposobie opracowywania dziennika i skorowidza alfabetyczno-rzeczowego do Dziennika Rozkazów i Rozkazu Dziennego MSWojsk., a także organizacji i podległości redakcji Dziennika Rozkazów. Początkowo redakcja podlegała szefowi Biura Prezydialnego, a po reorganizacji — Gabinetu Ministra. Po przewrocie majowym w 1926 roku rozkazem dziennym MSWojsk. nr 42 przeniesiono częściowo funkcje szefa Gabinetu Ministra na II zastępcę szefa Administracji Armii. Pod rozkazy II zastępcy przeszły m.in.: kancelaria główna MSWojsk., oddział kurierów, administracja Dziennika Rozkazów oraz inne komórki organizacyjne. Wydział przepisów służbowych Biura Ogólno-Administracyjnego sprawował ogólne kierownictwo nad wydawaniem przepisów administracyjnych i gospodarczych. Należała do niego m.in. redakcja Dziennika Urzędowego i Rozkazu Dziennego MSWojsk. Tam też prowadzono studia i badania w zakresie: ulepszania i usprawniania administracji oraz sposobu i środków pracy. Wkrótce jednak 28 października 1927 roku redakcję Dziennika Rozkazów i Rozkazu Dziennego MSWojsk. wydzielono z Biura Ogólno-Administracyjnego i wcielono do Gabinetu Ministra Spraw Wojskowych⁸.

W listopadzie 1926 roku ustalono, że rozkazy wymagające podpisu ministra spraw wojskowych będą redagowane w dwu częściach. Część pierwsza ujmowała kwestie jedynie zasadnicze i możliwie zwięzłe, aby na jej podstawie można było wydawać zarządzenia szczegółowe; zatwierdzał i podpisywał ją minister spraw wojskowych⁹. Część druga rozkazu dziennego MSWojsk. zawierała dalsze, wynikające z części zasadniczej postanowienia, będące szczegółowym rozwinięciem podstawowych postanowień; zatwierdzał i podpisywał ją zależnie od kompetencji, I lub II wiceminister — o ile minister nie zastrzegł sobie decyzji i podpisu.

W celu uproszczenia redagowania Rozkazu Dziennego MSWojsk. i uniknięcia korespondencji między Oddziałem V — Personalnym Sztabu Generalnego a Gabinetem Ministra Spraw Wojskowych (redakcja Rozkazu Dziennego MSWojsk.) zarządzone w roku 1926, aby redakcja Rozkazu Dziennego począwszy od nru 23 Dziennika Personalnego z 1926 roku przedrukowywała wprost z nowowydawanych

---

⁸ Dz. Rozk. nr 30, poz. 365 z 31.10.1927 roku.

⁹ Rozkaz Dzienny MSWojsk. nr 98, pkt I/1 z 18.11.1926 roku.

numerów tego dziennika wszystkie zmiany personalne, dotyczące oficerów zatrudnionych w MSWojsk. i Sztabie Generalnym¹⁰.

W okresie, aż do 1939 roku nie było poważniejszych zmian zarówno w organizacji jak i podległości redakcji Dziennika Rozkazów i Rozkazu Dziennego. W latach dwudziestych wypracowano zasadnicze założenia: ujęcie tematyczne, rozdział, pomoce w postaci skorowidza itp. Następne dziesięciolecie wniosło nowy element w zakresie wydawania normatywów urzędowych MSWojsk. Ogólna ilość Dzienników Rozkazów, Rozkazów Dziennych i Dodatków Tajnych ulegała zmniejszeniu. Stan ten ilustruje poniższe zestawienie.

Rok	Dziennik Rozkazów	Dodatki Tajne	Rozkazy Dienne MSWojsk.	Dodatki Tajne
1918	1—14 ¹		1—16 ²	
1919	1—100	1—16	1—291	
1920	1—50	1—17 ³	1—295	
1921	1—50	1—29 ⁴	1—241	1—53
1922	1—51	1—31	1—224	1—32
1923	1—50	1—28	1—204	1—34
1924	1—50	1—16	1—156	1—26
1925	1—40	1—19	1—137	1—11
1926	1—36	1—15	1—114	1
1927	1—36	1—10	1—83	1—4
1928	1—37	1—7	1—92	1
1929	1—42	1—37	1—92	1—4
1930	1—40	1—12	1—64	
1931	1—36	1—19	1—49	1
1932	1—25	1—8	1—30	
1933	1—15	1—6	1—20	1
1934	1—11	1—5	1—14	
1935	1—5	1—5	1—11	

¹⁰ Rozkaz Dzienny MSWojsk. nr 56, pkt 1/3 z 2.07.1926 roku.

1936	1—18	1—10	1—22	
1937	1—18	1—12	1—21	1
1938	1—15	1—12	1—18	
1939	1—13 ⁵	1—8 ⁶	1—7 ⁷	

¹ Nr 1—2 to „Dziennik Rozporządzeń Komisji Wojskowej”, nr 3—9 „Dziennik Rozporządzeń MSWojsk.”, nr 10—14 „Dziennik Rozkazów Wojskowych”.

² 1—10 to odprawy wewnętrzne MSWojsk., 11—16 rozkazy dzienne.

³ Dziennik Rozkazów Tajnych.

⁴ Dziennik Rozkazów Tajnych i Dodatki Tajne do Dziennika Rozkazów.

⁵ Dziennik ten ukazał się pod datą 31.07.1939 roku W oparciu o archiwalia ustalono, że wydany został jeszcze nr 14. Tuż przed wojną, 31.08.1939 roku przekazano do druku kolejny — numer 15. CAW, Gabinet Ministra, t. 936.

⁶ Wydany został 18.07.1939 roku.

⁷ Numer ten ukazał się z datą 22.07.1939 roku.

Wiele zagadnień natury organizacyjnej, szkolenia i wyposażenia regulowano w formie oddzielnych przepisów i rozkazów. Dziennik Rozkazów MSWojsk. natomiast informował zawsze o wprowadzeniu ich w życie.

3. Problemowo-tematyczna zawartość dziennika rozkazów i rozkazu dziennego MSWojsk.

Na łamach urzędowych wydawnictw Ministerstwa Spraw Wojskowych — Dziennika Rozkazów i Rozkazu Dziennego (łącznie z dodatkami tajnymi) drukowane były podstawowe normy prawne i przepisy wojskowe z lat 1918—1939. Regulowały one: stosunki prawne w wojsku, obowiązki ludności w zakresie spraw obrony państwa i zagadnienia świadczeń państwa na rzecz ludności w związku z jego obroną.

Przepisy określające stosunki prawne w wojsku obejmują postanowienia dotyczące: 1) organizacji i administracji wojskowej, m.in. zakres działania poszczególnych władz i instytucji wojskowych, godła, chorągwie, znaki i pieczęcie wojskowe, ordery, i odznaczenia wojskowe; 2) praw i obowiązków „osób wojskowych (pragmatyka, przepisy z zakresu odpowiedzialności dyscyplinarnej i honorowej, postanowienia normujące uposażenia osób wojskowych).

Przepisy normujące obowiązki ludności w zakresie spraw obrony państwa

obejmują postanowienia dotyczące: 1) powszechnego obowiązku wojskowego; 2) osobistych i rzeczowych świadczeń ludności; 3) ograniczenia praw ludności w interesie bezpieczeństwa i obrony kraju (głównie w zakresie prawa budowlanego, przemysłowego, leśnego, komunikacyjnego itp.).

Przepisy określające świadczenia państwa na rzecz ludności w związku z jego obroną obejmują postanowienia dotyczące:

- 1) zaopatrzenia emerytalnego wojskowych zawodowych i ich rodzin;
- 2) zaopatrzenia inwalidów wojennych i ich rodzin (rodzin po poległych, zmarłych i zaginionych w związku ze służbą wojskową);
- 3) osadnictwa wojskowego (głównie na terenach wschodnich);
- 4) zaopatrzenia weteranów powstań narodowych i wdów po nich;
- 5) zasiłków dla rodzin osób powołanych na ćwiczenia wojskowe oraz do służby wojskowej w czasie wojny.

Podstawowe akty prawodawcze dotyczące zagadnień wojskowych były przedrukowywane w Dzienniku Rozkazów. Równocześnie z nimi zamieszczano rozkazy i zarządzenia wykonawcze do ustaw, dekretów czy rozporządzeń najwyższych władz prawodawczych i wykonawczych państwa.

*

Na łamach Dziennika Rozkazów i Rozkazu Dziennego MSWojsk. drukowano rozkazy ministra spraw wojskowych regulujące całokształt zagadnień życia wojskowego. Ta problematyka jest wyjątkowo szeroka. O ilości spraw życia wojskowego regulowanych rozkazami, regulaminami czy instrukcjami informują wydawane corocznie skorowidze alfabetyczno-rzeczowe Dziennika Rozkazów i Rozkazu Dziennego MSWojsk. Składają się one z dwu części. Pierwsza zasadnicza — stanowi wykaz tytułów rozkazów usystematyzowanych według haseł; druga — wykaz haseł i pomocniczych odnośników. Ten układ wprowadzony został dopiero w roku 1929. Początkowo bowiem (w latach 1922—1928) część druga (wykaz haseł) nie występowała w skorowidzach. W odróżnieniu od lat 1919—1921, skorowidz za rok 1922 prezentuje zasadę oszczędności wydawnictwa oraz przejrzystości zapewniającej

możliwie szybkie wyszukanie odnośnego rozkazu. W tym też celu został on sporządzony łącznie dla Dziennika Rozkazów, Rozkazu Dziennego MSWojsk. oraz obu Dodatków Tajnych za okres całego roku¹¹. Wyłączono przy tym powtarzające się tytuły rozkazów i wprowadzono szereg skrótów. Poszczególne rozkazy zostały ułożone w grupy, np. piechota, jazda, artyleria itp. Większe grupy hasłowe, jak np. szkolnictwo — podzielono na części: egzaminy, instruktorzy, kursy, szkoły itp. Czcionkami tłustymi drukowano wyrazy główne — tytuły poszczególnych grup, a czcionkami zwykłymi tytuły poszczególnych rozkazów. Do skorowidza za rok 1922 dołączono, dodatek zawierający w ujęciu alfabetycznym pochwały i podziękowania ogłoszone w Rozkazie Dziennym MSWojsk.

Skorowidz alfabetyczno-rzeczowy za rok 1929, wydany w roku 1931 posiada, jak już wspomniano, część drugą stanowiącą spis wszystkich nazw grup (haseł) wymienionych w części pierwszej, ujmującej rozkazy według grup hasłowych. Część pierwszą i drugą skorowidza zestawiono w porządku alfabetycznym, a rozkazy w grupach hasłowych w porządku chronologicznym. Np. personalne sprawy wojskowych, jako hasło główne, dzielono na hasła pomocnicze, jak: ogólne, awanse i mianowania, przeniesienia, starszeństwo, urlopy, zwolnienia. Odnosi się to również do wielu innych haseł.

Skorowidze za lata następne wydawano w tym samym ujęciu i podziale na dwie części¹². Dla korzystającego z wspomnianych tu wydawnictw są one dużym udogodnieniem. Zaznaczyć jednak trzeba, że podstawowe regulaminy oraz instrukcje szkoleniowe i organizacyjne, choć były wydawane oddzielnie, mają jednak odbicie w Dzienniku Rozkazów czy Rozkazie Dziennym MSWojsk. Ukazanie się tych wydawnictw awizowano w obwieszczeniach, stanowiących stałą pozycję dziennika.

*

W Dzienniku Rozkazów znajduje odbicie obraz rozwoju organizacyjnego

---

¹¹ Skorowidze wydawane do roku 1921 obejmowały okresy półroczne.

¹² W słowie wstępnym do skorowidza alfabetyczno-rzeczowego za rok 1937, który wydano w 1938 roku stwierdza się, że ... „został opracowany na tych samych zasadach co i skorowidze z lat 1927—1936, z wyłączeniem rozkazów tajnych”.

wojska na przestrzeni 20-lecia międzywojennego. Oczywiście początkowy okres — od momentu odzyskania niepodległości w listopadzie 1918 roku, aż do przejścia na stopę pokojową w roku 1921 — jest szczególnie obfity w rozkazy ustalające pierwsze formy struktury władz i jednostek oraz zakres ich działania. Np. skład organizacyjny oraz zatwierdzenie na stanowiska szefów departamentów i szefów sekcji MSWojsk. ogłoszone zostały dekretem Wodza Naczelnego z 10 grudnia 1918 roku¹³.

Dziennik Pokazów Tajnych z 1920 roku zawiera m.in. rozkaz Wodza Naczelnego o generalnych inspektoratach, obowiązkach i kompetencjach generalnych inspektorów piechoty, artylerii, jazdy, wojsk technicznych i służb. Zamieszczone w tym dzienniku rozkazy MSWojsk. obejmują głównie etaty różnych instytucji, jednostek i zakładów¹⁴.

Podział oficerów i im równorzędnych na grupy i korpusy personalne ogłoszony został dekretem Naczelnego Wodza z 3 lutego 1920 roku¹⁵. Organizacja najwyższych władz wojskowych: Rady Wojennej Pełnej i Ścisłej oraz Ministerstwa Spraw Wojskowych obejmującego wówczas — Sztab Generalny, Szefostwo Administracyjne, departamenty, Sekretariat Generalny oraz Gabinet Ministra ogłoszona została dekretem Wodza Naczelnego z 7 stycznia 1921 roku¹⁶. Dekret ten ustalał tymczasowo, do czasu ustawowego zatwierdzenia organizacji najwyższych władz wojskowych, zasady organizacji Rady Wojennej Pełnej i Ścisłej i Ministerstwa Spraw Wojskowych; precyzował skład oraz ich zadania. Rada Wojenna, której przewodniczył prezydent RP była organem doradczym ... „w walnych sprawach wojskowych, jak zasadnicze ustawy, ważne zmiany w uzbrojeniu i zaopatrzeniu armii, systemu jej organizacji”. Uchwały Rady stanowiły ogólną wytyczną działalności MSWojsk. Ścisła Rada Wojenna — według dekretu — była organem kierującym w zakresie przygotowań wojennych, planów operacyjnych i obrony kraju.

W rozwinięciu dekretu o organizacji najwyższych władz wojskowych z 7 stycznia 1921 roku Wódz Naczelny wydał też dekret o inspekcjach generałów — inspektorów armii¹⁷.

---

¹³ Dz. Rozk. Wojsk, nr 11, poz. 275 z 15.12.1918 roku.

¹⁴ Dz. Rozk. Tajnych MSWojsk. nr 4T., poz. 48 z 24.04.1920 roku.

¹⁵ Dz. Rozk. Tajnych MSWojsk. nr 2T., poz. 13 z 27.02.1920 roku.

¹⁶ Dz. Rozk. Tajnych MSWojsk. nr 3, poz. 26 z 10.02.1921 roku.

¹⁷ Dodatek Tajny nr 13 do Dz. Rozk. nr 23, poz. 126 z 14.06.1921 roku.

Dziennik Rozkazów Wojskowych początkowo zawierał: I — dekrety Wodza Naczelnego Wojsk Polskich dotyczące m.in. mianowania, przyjęcia oraz zwolnienia oficerów; II — rozkazy Sztabu Generalnego; III — rozkazy Ministerstwa Spraw Wojskowych oraz IV — dekrety i rozporządzenia centralnych władz państwowych. Od numeru 30 Dziennika Rozkazów Wojskowych z 18.03.1919 roku wprowadzono nowy podział: I — dział personalny, obejmujący dekrety Wodza Naczelnego i rozkazy ministra spraw wojskowych; II — dział organizacyjno-administracyjny (dekrety Wodza Naczelnego i rozkazy ministra spraw wojskowych); III — dział ogólny (dekrety i rozporządzenia centralnych władz państwowych, drukowane w pełnym brzmieniu).

Rozkazy ogłaszane w Dzienniku Rozkazów Wojskowych, w Dzienniku Rozkazów Tajnych, dodatkach tajnych, w rozkazach dziennych MSWojsk. określały cele działania powoływanej instytucji i jednostki oraz zakres zadań, obowiązków, uprawnień czy odpowiedzialności poszczególnych komórek organizacyjnych i osób funkcyjnych. Podawane w nich etaty określały nazwy i ilość elementów organizacyjnych, jak też nazwy i ilość stanowisk funkcyjnych. I tak na przykład skorowidz alfabetyczno-rzeczowy Dziennika Rozkazów Tajnych za rok 1919 i pierwsze półrocze 1920 roku pod hasłem „etaty” wymienia rozkazy, w których ogłoszono etaty adiutantury generalnej Naczelnika Państwa i przybocznej Wodza Naczelnego, tymczasowe etaty wojsk aeronautycznych z roku 1920, etaty różnych batalionów szkolnych, baz transportowych, formacji czołgów, dywizjonów, dowództw lokalnych, inspektoratów, komend miast, komisji odbiorczych, kompanii specjalnych i różnych rodzajów broni. Znaleźć tu można również etaty kursów i szkół wojskowych, dowództw różnych szczebli, powiatowych komend uzupełnień, składów, stacji zbornych, warsztatów itp.

Początkowy okres organizacyjnego kształtowania się sił zbrojnych niepodległego kraju, organizacji władz naczelných wojska, dowództw terytorialnych i jednostek podległych, instytucji centralnych i różnych zakładów posiada szerokie odbicie w omawianych wydawnictwach MSWojsk.

Ukazujące się w następnych latach dzienniki zawierają dalsze rozkazy organizacyjne. Przynoszą one informacje o decyzjach dotyczących utworzenia nowych

instytucji i jednostek lub rozwiązania istniejących, czy też kolejnej reorganizacji. Każdy taki rozkaz powołuje się na uprzednio wydane, uzupełnia ich treść, wnosi określone poprawki lub uchyla ważność. Przykładowo biorąc ustawa z dnia 9 kwietnia 1938 roku o powszechnym obowiązku wojskowym¹⁸ uchylała z dniem 1 września 1938 roku moc obowiązującą m.in.:

- ustawy z dnia 17 czerwca 1919 roku o spisie oficerów¹⁹;
- ustawy z dnia 11 lipca 1919 roku normującej stosunki służbowe funkcjonariuszy państwowych podczas pełnienia służby wojskowej²⁰;
- rozporządzenia Rady Obrony Państwa z dnia 11 sierpnia 1920 roku w przedmiocie utraty obywatelstwa Państwa Polskiego wskutek nie spełnienia obowiązku służby wojskowej²¹;
- ustawy z dnia 24 maja 1924 roku o powszechnym obowiązku wojskowym²²;
- rozporządzenia prezydenta RP z dnia 24 września 1934 roku o wojskowej służbie pomocniczej²³.

W ślad za ustawą ukazywały się rozporządzenia ministrów odpowiednich resortów, w których również podawane były nazwy normatywów tracących swoją moc obowiązującą²⁴.

Inny przykład: dekret prezydenta RP z dnia 9 maja 1936 roku o sprawowaniu zwierzchnictwa nad siłami zbrojnymi i organizacji naczelnych władz wojskowych w czasie pokoju²⁵ stwierdzał, że z dniem, jego ogłoszenia tracą moc obowiązującą:

- rozporządzenia prezydenta RP z dnia 6 sierpnia 1926 roku o wydawaniu dekretów w zakresie Najwyższego Zwierzchnictwa Sił Zbrojnych Państwa²⁶;
- dekret prezydenta RP z dnia 6 sierpnia 1926 roku o sprawowaniu

---

¹⁸ Por.: Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. URP) nr 25, poz. 220 z 13.04.1938 roku i Dz. Rozk. nr 6, poz. 58 z 26.04.1939 roku.

¹⁹ Dziennik Praw Państwa Polskiego (Dz. Praw PP) nr 50, poz. 325 z 25.06.1919 roku.

²⁰ Dz. Praw PP nr 59, poz. 357 z 26.07.1919 roku.

²¹ Dz.U.RP nr 81, poz. 540 z 24.08.1920 roku.

²² Dz.U.RP nr 61, poz. 609 z 18.07.1924 roku oraz Dz. Rozk. nr 50, poz. 718 z 30.12.1924 roku.

²³ Dz.U.RP nr 86, poz. 783 z 29.09.1934 roku.

²⁴ Dla przykładu można podać rozporządzenie ministrów — spraw wojskowych, spraw wewnętrznych i opieki społecznej z dnia 7.02.1939 roku w sprawie wykonania ustawy z 9.04.1938 roku uchylające moc obowiązującą 6 poprzednio wydanych normatywów (Dz.U.RP nr 20, poz. 59 z 17.03.1939 roku i Dz. Rozk. MSWojsk. nr 6, poz. 59 z 26.04.1939 roku).

²⁵ Dz.U.RP nr 38, poz. 286 z 19.05.1936 roku oraz Dz. Rozk. nr 9, poz. 99 z 9.06.1936 roku.

²⁶ Dz.U.RP nr 79, poz. 444 z 6.08.1926 roku oraz Dz. Rozk. nr 22, poz. 226 z 19.08.1926 roku.

dowództwa nad siłami zbrojnymi w czasie pokoju i o ustanowieniu Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych²⁷;

— rozporządzenie prezydenta RP z dnia 25 października 1926 roku o utworzeniu Komitetu Obrony Państwa²⁸.

Przykładów podobnych można podać wiele. Intencją jest tu wskazanie, że określony przepis ogłoszony w Dzienniku Ustaw, a następnie przedrukowany w Dzienniku Rozkazów łącznie z rozporządzeniem wykonawczym MSWojsk. wyszczególniał poprzednio obowiązujące akty prawne, powoływał się na nie lub informował o utracie ważności. Biorąc za punkt wyjścia akt prawny regulujący organizację i administrację np. MSWojsk., Generalnego Inspektoratu Sił Zbrojnych, czy zakładów poznajemy odnośne przepisy wcześniejsze w tej sprawie, aż do punktu wyjściowego. W poszukiwaniach tych zyskujemy na czasie przy ustaleniu podstawowych zmian organizacyjno-kompetencyjnych. Odnosi się to również i do zagadnień wchodzących w ramy działów przepisów określających stosunki, prawne w wojsku, obowiązki ludności i świadczenia państwa dla ludności w związku z jego obroną.

*

Rozkazy i zarządzenia władz wojskowych zamieszczane w dziennikach rozkazów i rozkazach dziennych MSWojsk. oraz w dodatkach tajnych dają orientację ogólną o tym jak kształtowano strukturę departamentów i sekcji MSWojsk.; mówią też o funkcjonowaniu głównych dziedzin administracji i gospodarki wojskowej. Ministerstwo Spraw Wojskowych, rozwijając się stopniowo, rozszerzało swoją działalność. Na podstawie wiedzy fachowców i doświadczeń czasu wojny i pokoju wprowadzano i udoskonalano zasady administracji wojskowej, poszczególne gałęzie techniki, funkcjonowanie szkolnictwa wojskowego oraz zaopatrywanie i umundurowanie armii.

W omawianej kolekcji rozkazów MSWojsk. z lat 1918—1939 zawarte jest

---

²⁷ Tamże, poz. 445 (Dz.U.RP) oraz poz. 227 (Dz. Rozk.).

²⁸ Dz.U.RP nr 108, poz. 633 z 30.10.1926 roku.

bogactwo informacji ogólnych i szczegółowych, odnoszących się do spraw prawno-ustrojowych ministerstwa. Jeśli określone rozkazy powoływały do życia dane instytucje lub komórki organizacyjne, ustalając ich organizację, zakres działania, obsadę personalną, kierunek i formy współdziałania z innymi instytucjami — to równocześnie wiadomo, że z określoną datą rozpoczęły one funkcjonowanie i spełnianie nałożonych nań zadań. Dla badacza jest to równocześnie wskazówka, jakie powinny być zespoły akt, co ciekawego można w nich znaleźć do ogólnego tematu zainteresowań. Oczywiście przy rozważaniach naszych musimy założyć, że efektem działalności określonej instytucji, jednostki, zakładu w oznaczonym okresie czasu jest wytworzenie materiału aktowego, który złożył się na powstanie zespołu. Ten ostatni fakt będzie odbiciem rzeczywistej działalności instytucji wojskowych i podległych im komórek organizacyjnych.

*

Dzienniki Rozkazów i Rozkazy Dienne MSWojsk., stanowiąc zbiór przepisów regulujących życie wojska podawały do wiadomości uchwalane i wydawane normy prawne, które odnosiły się m.in. do spraw ogólnopaństwowych i społecznych, organizacji władz, ustawodawstwa, zagadnień wewnętrznych i zagranicznych oraz organizacji sił zbrojnych. W nich też znajdują swoje odbicie problemy biurowości, wyszkolenia, wiedzy i oświaty, spraw personalnych i sprawiedliwości, gospodarki finansowej, wyposażenia ogólnego i technicznego.

W roku 1919, w okresie poprzedzającym konferencję pokojową w Wersalu, opracowywano na przykład materiały dla celów likwidacji stosunków pomiędzy Polską a państwami zaborczymi. Resort wojskowy również zgłaszał pretensje do państw niemieckiego i austriackiego z tytułu likwidacji I, II i III korpusów oraz niszczenia fortec, rozbiórki budynków wojskowych itp.

W związku z potrzebą przedłożenia kongresowi w Paryżu niezbędnych materiałów, kierownik ministerstwa spraw wojskowych płk inż. Jan Wroczyński zlecił Emerytalnej Komisji Likwidacyjnej zająć się sprawą. Komisja miała m.in. ustalić tytuły prawne, na podstawie których mogły być wniesione pretensje ze strony polskiej

do państw zaborczych²⁹. Na wezwanie Wydziału Badań Archiwalnych przy Biurze Prac Kongresowych przedstawiciele instytucji państwowych i prywatnych, zebrani w dniu 10 stycznia 1919 roku zobowiązali się, o ile uzyskają pozwolenie swoich zwierzchników, w ciągu dwóch tygodni dostarczyć wykazy, stan i treść posiadanych materiałów, jak również referaty już opracowane, kierując się przy tym. osobistym uzasadnieniem ważności danych dokumentów dla prac kongresowych. Kierownik MSWojsk. wychodząc z powyższego zezwolił podległym mu departamentom na zakomunikowanie powyższych danych oraz dopuszczenie upoważnionego urzędnika Biura Prac Kongresowych do współpracy, celem szybszego uzyskania konkretnych rezultatów³⁰. Rozkaz kierownika MSWojsk. nakazywał więc określone działanie. Dowodów tego działania można więc szukać w aktach departamentów MSWojsk. lub w Biurze Prac Kongresowych Prezydium Rady Ministrów.

Można posłużyć się jeszcze innym przykładem. Artykuł 228 traktatu pokojowego³¹ przewidywał pociągnięcie do odpowiedzialności sądowej osób, należących do sił zbrojnych Niemiec lub członków byłych rządów okupacyjnych niemieckich za zbrodnie popełnione w czasie wojny na obywatelach polskich lub na terytorium Polski, na obywatelach krajów sprzymierzonych i stowarzyszonych. Listę osób, które rząd polski w myśl art. 228 traktatu pokojowego miał zamiar pociągnąć do odpowiedzialności za popełnione zbrodnie należało ustalić w ciągu miesiąca od daty ratyfikowania traktatu pokojowego³². W związku z powyższym kierownictwo MSWojsk. nakazało podległym komórkom przedłożyć Sekcji Politycznej Biura Prezydijskiego wszelkie materiały w tej sprawie znajdujące się w ich posiadaniu. Tryb postępowania oraz całokształt zagadnień organizacyjnych omówiono w Rozkazie Dziennym MSWojsk. nr 177 z dnia 26 lipca 1919 roku. Wskazuje on, że materiały źródłowe dotyczące wyżej omówionego problemu badacz może poszukiwać wśród wytworu aktowego Sekcji Politycznej Biura Prezydijskiego.

---

²⁹ Rozkaz Dzienny MSWojsk. nr 46, pkt. 4 z 18.02.1919 roku.

³⁰ Rozkaz Dzienny MSWojsk. nr 26, pkt. 2 z 27.01.1919 roku.

³¹ Traktat pokojowy z Niemcami został podpisany 28.06.1919 roku.

³² Ratyfikacja traktatu pokojowego przez Sejm Ustawodawczy nastąpiła 31.07.1919 roku.

4. Zakończenie

Omawianie zawartości tego typu kolekcji ma uzasadnienie z tego względu, iż niektórzy badacze nie widzą potrzeby korzystania z niej. Obok informacji i wzmianek czysto historycznych, wiele aktów prawnych ma dziś swą wymowę porównawczą, a niektóre postanowienia władz wojskowych mogą mieć też znaczenie praktyczne przy załatwianiu różnych spraw.

Badacz studiujący materiały źródłowe zespołów akt Ministerstwa Spraw Wojskowych właśnie z Dziennika Rozkazów Wojskowych dowiadyuje się, że w celu uniknięcia nieporozumień przy doręczaniu pism wysyłanych do ministerstw — spraw wojskowych i spraw wewnętrznych ustalono dla Ministerstwa Spraw Wojskowych skrót „MSWojsk.” zamiast dotychczasowego MSW, używanego poprzednio przez oba te resorty³³.

W Dzienniku Rozkazów i Rozkazie Dziennym MSWojsk. można również znaleźć informacje o nakładzie i rozdzielniku wydawnictw urzędowych MSWojsk.³⁴ Warunki przyjęcia do szkół podchorążych ujęte są w skorowidzach alfabetyczno-rzeczowych. Użyteczność poznawczą i praktyczną mają ustawy o ustanowieniu Orderu Odrodzenia Polski³⁵ i Krzyża Zasługi³⁶ przedrukowane w Dzienniku Rozkazów. Wymienić tu można także zarządzenia władz wojskowych określające ceremoniał wręczania dyplomów i odznak, orderów i odznaczeń³⁷ oraz regulaminy odznak pamiątkowych pułków, rodzajów broni i szkół wojskowych³⁸. W dziennikach należy szukać też podobnych zagadnień związanych np. z umundurowaniem wojska na przestrzeni lat międzywojennych. Tam są przepisy ubiorcze, rysunki i szczegółowe opisy elementów umundurowania.

---

³³ Sprawę tę ustalono, a następnie podano w Dzienniku Rozkazów Wojskowych nr 87, poz. 3119 z 3.09.1919 roku.

³⁴ Tymczasowy rozdzielnik Dziennika Rozkazów zamieszczono w Rozkazie Dziennym MSWojsk. nr 233, pkt. 4 z 8.10.1919 roku. W latach następnych wprowadzono uzupełnienia i zmiany. Por. Dodatek Tajny nr 1, poz. 10 z 3.06.1935 roku (obejmuje on 201 instytucji, dowództw, jednostek, zakładów i urzędów wojskowych). Nowe zmiany ogłoszono w Dodatku Tajnym nr 3, poz. 12 z 15.03.1939 roku. Rozdzielnik pism urzędowych ogłoszono w Dodatku Tajnym nr 1, poz. 2 z 26.01.1937 roku.

³⁵ Dz. URP nr 24, poz. 137 z 15.03.1921 roku; nr 31, poz. 255 z 30.04.1922 roku i nr 68, poz. 425 z 12.09.1935 roku.

³⁶ Dz. URP nr-62, poz. 458 z 23.06.1923 roku.

³⁷ Dz. Rozk. nr 20, poz. 274 z 29.05.1923 roku.

³⁸ Por. Dz. Rozk. z 1932 roku: nr 4, poz. 39; nr 7, poz. 74; nr 8, poz. 96; nr 12, poz. 159; nr 16, poz. 207 i nr 19, poz. 243.

Wydawnictwo to podawało także cenniki wyposażenia i umundurowania wojskowego oraz druków wojskowych Głównej Drukarni Wojskowej. Tak na przykład wydany w lutym 1939 roku, w formie załącznika, cennik obejmował 26 grup druków dotyczących spraw szkoleniowych, personalnych, gospodarczych, rodzajów broni i służb. Załącznik ten zawiera też skorowidz, który ujmuje przeszło 2 tys. pozycji.